

“ИШОРУТУЛ МАРОМ” АСАРИНИНГ МАВЗУЛАРИ

Аббосхон Абдуллаев

Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази илмий ходими

Тел: +998 97 532 28 58

E-mail: abbosxon.abdullayev@mail.ru

Orcid: 0009-0009-5435-4967

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада XVII асрда Усманийлар давлатида яшаган олим Баёзийзода Аҳмад Ҳанафий Боснавийнинг “Ишоротул маром” асарининг таркибий тузилиши, мавзулари борасида фикр-мулоҳазалар келтирилган. Шунингдек, турли адашган оқимларга раддиялар беришда ушбу асарнинг аҳамияти ишончли далиллар асосида очиб берилган.

Калит сўзлар: *Имом Аъзам, Ҳанафийлик, Баёзийзода Аҳмад Ҳанафий Боснавий, “Ишоротул маром”, дин, ақида, адашган оқимлар.*

ABSTRACT

This article presents opinions on the structure and themes of the work "Ishorotul Marom" by the scientist Bayazizada Ahmad Hanafi Bosnavi, who lived in the Ottoman state in the 17th century. Also, the importance of this work in refuting various heresies is revealed on the basis of reliable evidence.

Key words: *Imam Azam, Hanafism, Bayozizada Ahmad Hanafi Bosnavi, "Ishorotul Marom", religion, creed, stray currents.*

КИРИШ

Ҳар бир илмнинг ўрни ўзининг мавзуси ва баҳс юритадиган соҳасига кўра аниқланади. Шундай экан, ақоид илми Аллоҳ таолонинг тавҳиди, Расуллари, фаришталари, китоблари ҳамда охират куни борлиги тўғрисида баҳс юритгани учун ҳам у илмларнинг афзали ва буюкроғидир. Ақоид илми тўғрисида дастлаб Имоми Аъзам “Фикҳул акбар” асарини ёзиб, унда дин асосларини қисқа ва мукамал берган бўлса, шогирдлари “Ар-Рисола”, “Фикҳул абсат”, “Китобул олим вал мутааллим”, “Ал-Васия” китобларини у кишидан ривоят қилганлар. Уларни Имом Мотуридий шарҳлаб, Мотуридия ақидасига асос солган. Ақоид китобларининг ҳаммаси биз учун аҳли суннат вал жамоат йўлини ёритиб, ақидага оид масалалар чигалини ечиб беради.

МАТЕРИАЛ ВА МЕТОДЛАР

XVII асрда Усманийлар давлатида яшаган олим Баёзийзода Аҳмад Ҳанафий Боснавийнинг “Ишоротул маром” асари ана шундай муҳим асар

сирасига киради. Ушбу асарнинг бош мавзуси бўлмиш муқаддимада: “Улар диннинг асосий масалалари бўлиб, ишонч юзи уларнинг гўзаллиги билан ёришади. У далиллар манбаи бўлиб, уларнинг нурида дин асосларининг нозик ечимларига йўл топилади. Имом Абу Ҳанифа бу китобларни ёзиш билан бирга ҳақиқатларга ишора қилишда ажойиб услубни қўллади, нозик жиҳатларни тадқиқ этишга эришди. Яъни калом илмини теран англашда тавфиқли кишилар учун Имом Абу Ҳанифанинг сўзи бу ўринда сўзларнинг энг тўғриси бўлди”, – дейилган. Имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳи етти саҳоба ҳамда тўқсон уч тобеиндан илм олган. У кишининг саҳоба ва тобеинлардан дарс олиши фикҳ илмига етакчи бўлишига сабаб бўлиши билан бирга, ақида илмининг асоси яралишига туртки бўлди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Мени кўриб, иймон келтирган ва мени кўрганни кўрганга Тубо бўлсин”.¹

“Агар илм Сурайё юлдузига осиб қўйилган бўлганда, уни форс ўғлонларидан бир қанчаси олишига шубҳа қилмасдим”².

“Аллоҳ таоло ҳар юз йилда бу умматга динини янгилаб турадиган кишини юбориб туради”³, – деганлар.

Абу Ҳанифа розияллоҳу анхунинг беш юздан ортиқ шогирди бўлиб, улардан бир юз ўттиз олтитаси мужтаҳид даражасига етган, усул ва фикҳ тўғрисида ёзган қўлёзмадан қирқта имом нусха кўчирган. Буларнинг барчаси Имом Абу Ҳанифанинг биринчи юз йилликда яшаб ижод қилгани Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ишорат қилган кишилар жумласига киришига далолат қилади.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР.

“Имом Абу Ҳанифа “Фикҳул акбар” асари билан бир қаторда, “Ар-Рисола фий нусрати аҳли ас-сунна” асарини ҳам ёзди. Хавориж, шиа, қадария ва даҳрия каби фирқалар билан мунозара олиб борди. Ушбу фирқаларнинг бошлиқлари Басрада истиқомат қилар эди. Шу сабабли, Басрага йигирма мартадан ортиқ сафар қилиб, уларни етук далиллар билан енгди”⁴.

¹ Имом Аҳмад (5/248, 5/257, 5/264) ва Ҳоким “Мустадрок”да (4/96) шундай ривоят қилади: Абу Саид Худрий (р.а.)дан қилинган ривоятда айтилади: «Бир киши Пайғамбаримиз (с.а.в.)га: «Эй Расулуллоҳ, сизни кўрган, сизга имон келтирганларга тубо бўлсин!», – деди. Шунда у зот (с.а.в.): «Мени кўрган, менга имон келтирганларга тубо бўлсин ҳамда мени кўрмай туриб менга ишонганларга тубо бўлсин, тубо бўлсин, тубо бўлсин!» дедилар. «Тубо нима, ё Расулуллоҳ?», – деб сўради ҳалиги киши. Пайғамбаримиз (с.а.в.): «У жаннатдаги дарахтдир, баландлиги юз йиллик масофа, унинг гулкосасидан жаннат аҳлининг кийими чиқади», – деб жавоб бердилар.

² Имом Термизий (5/384) ва Ибн Ҳиббон “Ас-Саҳиҳ”да (16/63) шунга ўхшаш ривоятни айтганлар.

³ Муновий “Файзул қодир” асарида (5/323), Заҳабий “Сияру аълом ан-нубало” асарида (10/210) (14/11) зикр қилган.

⁴ “Ал-усули ал-мунифа” мавзуси, 15-бет.

Боснавий: “Мен ушбу китобни Абу Ҳанифанинг китоблари матнидан жамладим ҳамда унга имомларнинг ривоятларидан йигирмата калом илмига доир масала билан мустаҳкам санадларга эга бўлган қирқ ҳадис ҳам қўшдим, уни бир Муқаддима, уч боб ва бир хотима тартибида келтирдим”, – дейди.

“Ишоратул маром” асари қуйидаги боблардан ташкил топган:

Биринчи боб: Аллоҳ таолони далил билан таниш тўғрисида.

Иккинчи боб: Зотий сифатлар ва унга тегишли нарсалар.

Учинчи боб: Аллоҳ таолонинг феълий сифатларининг баёни.

Муаллиф биринчи бобни Абдуллоҳ ибн Умар Расулуллоҳдан келтирган ривоят билан бошлаб, имоннинг етти арконини баён қилади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаброилнинг барча саволига жавоб бериб, охириги қиёмат қачон бўлишини Аллоҳ таоло билади, деган гапларигача шарҳлагандан сўнг қиёматни билиш Аллоҳ таоло ўзига хослаган беш илмдан бири эканини таъкидлаб, қуйидаги оятларни далил келтиради.

“Албатта, соат (қиёмат) илми ёлғиз Аллоҳнинг ҳузуридадир”⁵

“Ёмғирни У ёғдирур”.

“Бачадонлардаги нарсани ҳам У билур”.

“Ҳеч бир жон эртага нима касб қилишини билмас”.

“Ҳеч бир жон қайси ерда ўлишини ҳам билмас”.

“Албатта, Аллоҳ ўта билгувчи ва ўта хабардордир”.

Боснавий ушбу оятни “Ишоратул маром”нинг 97, 98 бетларида шарҳлаган.

Иккинчи бобни муаллиф имомнинг ушбу гапи билан бошлаган:

“Аллоҳ бирдир. Бирлиги сон жиҳатдан эмас. Лекин бирлиги унга шерик йўқлик жиҳатдан. У бола кўрмагандир. Бола бўлиб дунёга келмаган. Унга ҳеч ким тенг бўлмади. Жисм эмас, араз ҳам эмас, унинг чеки йўқ, рақиби йўқ, тенги йўқ, ўхшаши йўқ. У халқидан бирортасига ўхшамас, халқидан бирортаси унга ўхшамас. У нарсадир. Лекин нарсаларга ўхшамайди. Бу ерда нарса Ас-Собит, деган маънодадир”.

Кейин асарда ҳеч бир нарса Аллоҳ таолога ўхшамаслиги ҳамда у Қадим бўлиб, сифатлари ҳам ўзи билан бирга қадимда бўлганлиги ҳақида гапирилади.

Ирода фаслида Аллоҳ таолонинг иродаси бошқа ва амри бошқа эканлигига исбот келтирилган.

Муташобих оятлар борасида:

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

“Унинг таъвилини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмас”⁶

⁵ Луқмон сураси 34-оят.

⁶ Оли Имрон сураси 7-оят.

Ибн Аббос ривоятида иллоллоҳга вақф қилиш лозим.

Ибн Масъуд:

وَإِنَّ تَأْوِيلَهُ عِنْدَ اللَّهِ

Албатта, унинг таъвили Аллоҳ ҳузуридадир,

“Илмда собит бўлганлар эса, унга иймон келтирдик, барчаси Роббимиз ҳузуридан дир, дейишади”⁷, деб тафсир қилган.

Убай ибн Каъб қилган тафсир ҳам шу маънони қувватлайди.

Бу бобда руют тўғрисида алоҳида фасл бўлиб, унда Аллоҳ таолони кўриш ҳақ эканлиги баён қилинади:

“Аллоҳ таоло билан учрашиш аҳли жаннат учун ҳақдир ўхшатишсиз ва томонсиз. Мўъминлар Аллоҳни жаннатда бўлган ҳолларида бошларидаги кўзлари билан кўришади, ҳолбуки, У билан халқи орасида масофа бўлмайди”.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳумо Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган ҳадис, Расулуллоҳ айтдилар:

إِنَّ أَكْرَمَ أَهْلِ الْجَنَّةِ عَلَى اللَّهِ مَنْ يَنْظُرُ إِلَى وَجْهِهِ غُدْوَةً وَعَشِيَّةً, ثُمَّ قَرَأَ:
وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ (22) إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةٌ

Аллоҳга аҳли Жаннатнинг энг азизроғи эрта ва кеч Аллоҳнинг юзига назар солиб турадиганидир, кейин шу оятни ўқидилар:

У кунда бор чиройли юзлар.

Роббисига назар солувчилар.

Учинчи бобда Аллоҳ таолонинг таквин (йўқдан бор қилиш) сифати ҳақида гап кетган. Амаллар уч хил бўлиши айтилади: Адашган гуруҳлар, хавориж ва жаҳмийларнинг чиқиши ҳамда уларнинг таржимаи ҳоли тўғрисида баён келтирган.

ХУЛОСА.

Хулоса сифатида айтадиган бўлсак, “Ишоротул маром мин иборотил имом” китоби Ҳанафий мазҳаб ақидасини шарҳловчи ишончли манба бўлиб, унда барча аҳли сунна асослари ёритиб берилган, турли хил ихтилофлар далил билан рад қилинган.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ (REFERENCES):

1. Камолиддин Аҳмад Баёзий. Ишоротул маром мин иборотил имом // Юсуф Абдураззоқ Шофий таҳқиқи. – Исломобод: Замзам Публишер, 2004.

⁷ Оли Имрон сураси, 7-оят.

2. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири / Таржима ва изоҳлар муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2018. – 624 б.
3. Муҳаммад Халил Муродий. Силкуд дурар. – Байрут: Дор ибн Ҳазм, 2012. 567 б.
4. Хожа Халифа. Кашфуз Зуннун. II жилд. – Байрут: Дорул ихёут турос ал-арабийя, 1985. 615 б.